

cana i Sicília, però no Sardenya.² No és estrany, és clar, que l'idioma literari i comú s'hagi resistit a aquesta importació catalana, conservant *spaghetti* o *vermicelli* (> fr. *vermicelle*). En fi el mot es va estendre fins al roms. *fideà*, f. (dial. *fedèa*), on designa només els que es despatxen en el comerç (no els d'elaboració casolana); i fins al neogrec *φιδέος* o *φιδιον*.

Però abans que entre tots els cristians, trobem el mot a l'Espanya mahometana: *fidāwūš* (o sigui *fidēuš*) en el granadí Abenalkhatib († 1374) i ja en el Šequrí.³ D'altra banda també figura en l'almerienc Arbolí (S. xv) i en Almacarí, que tot i ser marroquí, i de 1631, és ple de mots hispano-àrabs medievals (en la seva història que tant parla de l'Andalus). Avui *fidēuš*, *fedāuš* i formes anàlogues continuen essent usuals en el Marroc, Algèria i fins en el llunyà Egipte.⁴ Altrament, és ja tota l'estructura d'aquestes formes que en denuncia la provenença hispànica o romànica.

Però com que la gran antiguitat de la documentació mossàrab i la venerable antiguitat i gran abundor dels documents catalans, molt anterior a la dels trobats a Itàlia, no pot ser causal, és versemblant que *fideus* vagi ser un mot creat a l'Orient d'Al-Andalus, i transmès d'aquí estant a Europa, passant per València i el Princ., on és coneguda l'antiga tradició amb què hi compta la fabricació de pastes per a sopa. L'àrea del mot en el Migdia de França, exclusivament llgd. i provençal, comprova, en efecte, que *fideus* s'hi va propagar des de Barcelona.

Els resultats de l'anàlisi lingüística hi estan d'acord.⁵ S'havia proposat una etimologia italiana, especiosa i tot. Es tractaria de **filelli*, diminutiu de *filo* 'fil', dissimilat en *fidelli*, i suposaven que passant per Provença se n'hagués fet *fideus*, transmès des d'allí a Espanya (Flechia). Però és impossible perquè la vocalització de *-el* en *-eu* no és anterior, en el dialecte provençal a la fi del S. xvi (Ronjat, *Gramm. Historique* II, 310), és a dir uns tres-cents anys més tard que l'aparició en mossàrab i almenys dos-cents després que la catalana. Només Bellaud de la Bellaudière, l'any 1595, generalitza la vocalització, mentre que en textos de la fi del S. xv i mitjan xvi només es troba darrere *a*, i no pas sempre. Al contrari la transmissió fou en sentit oposat, i així *-eus* > *-elli* és ben natural. Veg. encara les objeccions que fa Merlo a l'etimologia de Flechia i Schiaffini (*It. Dial.* II, 285n.), per raons cronològiques i de fonètica genovesa.

Però no essent provençal en aquest mot la terminació *-eu*, *-eo*, només podrà ser hispana, puix que tal sufix és estrany a l'àrab i a totes les llengües romàniques que posseïxen aqueix mot, i àdhuc ho és al català. I de fet només hi ha un dialecte hispànic que ens presenta el verb del qual es pot derivar *fideu*.

Fidear significa 'créixer, prosperar, fora-eixir', i *fidearse* 'desbordar-se (un líquid), sobreixir, extravasar-se', en el parlar dels jueus espanyols del Marroc (Benoliel, *Bol. R. Acad. Esp.* xv, 190): es diu, p. ex., que el cafè, la llet, etc., estan «fervidos, fideándose» (ibid. XIII, 533); és a dir: 'vessant-se'.⁶ Crec que es tracta d'un mot heretat dels moriscos, que quan foren

expulsats d'Espanya es van establir en el Nord d'Àfrica, i conservaren durant algun temps llur parlar romànic o ple de romanismes: res d'estrany, doncs, que vagin trasmetre'n mots als altres hispanoparlants de la zona. Altrament res no s'oposaria a considerar que *fidear* fos un mot portat allà pels sardardites, el llenguatge dels quals ja havia estat molt sotmès a la influència de l'àrab abans de l'expulsió.

Ja Benoliel es va adonar que el mot és d'arrel aràbiga, i per a mi no hi ha dubte que es tracta del verb *fāḍ* 'abundat, desbordar-se, vessar-se, propalar-se', pertanyent a l'àrab comú, i en particular als parlars vulgars d'Espanya i del Magreb, puix que *PAlc.* el registra en el sentit de «sobrar lo que queda» i, en formes derivades, «colmar la medida», «rebossar lo lleño»; *RMa.* el tradueix per «redundare» i «superfluer»; i altres occidentals per 'créixer' (Dozy, *Suppl.* II, 293b); de manera que el substantiu corresponent *fāḍ* era «rebossadura, colmadura de medidas» (*PAlc.*) i era corrent a Al-Andalus amb el valor d'«avinguda d'un riu» i 'marea alta' (Dozy, *Glos.*, 100), d'on l'andal. *al-faide*, que té aquest significat. Ara bé res tan famós com la grossa Sèquia d'*Alfait* a l'Horta de València, continuada des dels temps dels moros, que s'originà d'aquest mateix mot, i que ens condueix de ple a la zona del SE. hispànic on s'originà el mot *fideu*.

Quant al verb *fidear(se)*, és un híbrid d'arrel semítica i terminació romànica, com els que veiem en tanta abundància en els textos aljamiats i judeoespanyols, i com els que ja apunten en el llenguatge de l'hispano-àrab Abencuzman i els seus contrerrians. En efecte, moltes formes del verb citat tenen i com a vocal radical: *fiḍtu* 'em vaig desbordar', *naḍtu* 'jo em desbordo', en l'àrab literal, i encara que *PAlc.* dona el vocallisme *faḍt*, *niḍāq*, com a propi del dialecte granadí, aquesta conjugació no degué ser general a Espanya, i en tot cas, ell mateix, com imperatiu, registra *fiḍ*, que és la forma de pertot arreu.

I és que encara hi ha més contraprovés toponímiques de l'especial arrelament i varietats d'aqueixa formació mig-romànica, en la nostra toponímia de substrat mossàrab. *El Fidèu* és el nom d'una partida del terme de Guadasséquies (entre Xàtiva i Albaida) i deuria referir-se a l'excés d'aigua o sobreiximent de les sèquies: *El Fidèu* és a la part alta del terme, però com que aquest municipi és petit, es rega tot, més o menys, i en aquesta part no hi deu arribar l'aigua més que quan les sèquies van molt plenes. Allò no és pas lluny de l'*Alfait* de què ja hem parlat, on la mateixa arrel aràbiga salta a la vista. Aquí doncs tenim el mot en la seva acc. etimològica, mentre que en les altres diverses dades aplegades en la meua investigació toponímica de tot el domini lingüístic, o bé es tracta de la pasta i dels seus derivats, o bé hi ha dubte entre les dues accepcions: a la Pobra Tornesa, també valenciana, però de molt més al Nord, vaig veure la «Caseta dels *Fidèus*»: a més de mig camí de la serra al poble, per tant sembla ser ja en la terra regada, i així em guardaré d'avaluar en ferm l'informe del meu guia, que hi havia hagut per allà una màquina de fabricar *fideus*;